

BAZI KİŞİLERARASI İLİŞKİ DURUMLARINI ALGILAMA VE DEĞİŞTİRME İSTEĞİNDE CİNSİYET FARKI

Doç.Dr. Ali DÖNMEZ*

Sosyal psikolojideki tutarlılık kuramlarına göre, insanlar tutumları, davranışları ve diğer insanlarla ilişkileri açısından, tutarlı olmak eğilim ve gereksinimi içindedirler. Bu bakımlardan bir tutarsızlık ya da dengesizlik bir iç gerilime yol açar ve insanlar tutarlılığı yeniden sağlayarak bu gerilimi azaltabilmek ya da ortadan kaldırmak için çabası içinde, psikolojik dünyalarını yeniden düzenlemeye çalışırlar.

Tutarlılık kuramlarını ilki olan Heider'in (1958) denge kuramına göre de, kişilerarası ilişkilerde dengesiz bir durum dengeli bir duruma dönüştürülmek eğilimindedir. İnsanların diğer insanlarla ve çevreleriyle ilişkilerini algılama ve düzenleme biçimlerini açıklamaya çalışan bu kuramda üzerinde durulan kişilerarası ilişki durumlarından her birinin üç temel ögesi vardır: durumu algılayan kişi (AK); diğer bir kişi (DK); ve tartışılabilir ya da üzerinde anlaşılabilir üçüncü bir öge (X). Bu üçüncü öge bir nesne, kişi, olay, düşünce ve benzeri her hangi bir şey olabilir. Heider AK, DK ve X arasındaki ilişkileri, bu üç ögeyi köşelerine yerleştirdiği sekiz üçgen (toplumsal durum) üzerinde şematik olarak göstermiş ve üçgenlerden her birine, üç ögeli durum anlamında, "üçlü" adını vermiştir. Diğer deyişle, Heider bu üç öge arasındaki ilişkileri AK'nin (birinci öge) bakış açısından olumlu (+), ya da olumsuz (—) olmalarına göre sekiz toplumsal durum üzerinde açıklamaya çalışmıştır. Burada geçen olumlu ve olumsuz sözcükleri yerine göre, sevme-sevmeme, ait olma-olmama, ve benzer olma-olmama gibi bir birlik ya da benzerlik ilişkisini ya da bir duygusal bağı ifade ederler.

Denge kuramına göre, algılayan kişinin (AK) zihninde kendisi, DK ve X'den oluşan her üçlüdeki ögelerarası ilişkilerin değişik bile-

---

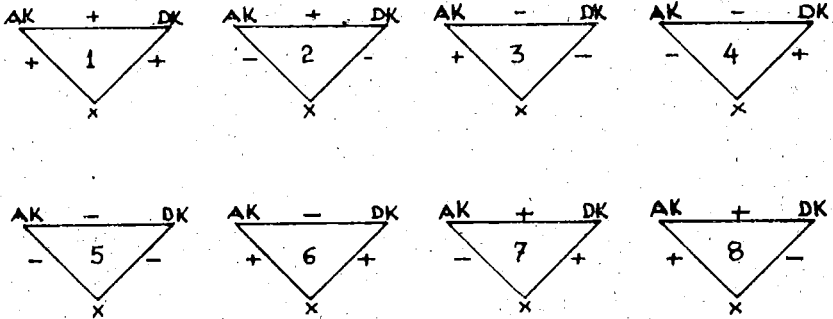
* Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Öğretim Üyesi.

şimlerinden kaynaklanan olası iki tür bilişsel durum vardır: (1) dengeli durumlar; (2) dengesiz durumlar.

Dengeli bir durum, öğeleri arasındaki ilişkilerin ahenkli bir biçimde uyduğu, değiştirilmeleri yönünde bir gerilim, baskı ya da zorlanmanın bulunmadığı, oldukça kalıcı ve kararlı bir durum olarak tanımlanır (Heider, 1958). Buna uygun olarak, sekiz durumdan öğeleri arasındaki ilişkilerin tümü olumlu (+) ya da ikisi olumsuz (—), biri olumlu (+) olan dördü dengelidir. Örneğin, eğer Çiğdem (AK), Meltemi (DK) seviyorsa, (AK—DK ilişkisi olumlu); Çiğdem toprak reformuna taraftar, (AK—X ilişkisi olumlu); ve Meltem de toprak reformunu destekliyorsa (DK—X ilişkisi olumlu), böyle bir durum dengelidir. Ya da eğer, Hasan Ahmet'i seviyor (AK—DK ilişkisi olumlu) ve ikisi de toprak reformuna karşı iseler (AK—X ve DK—X ilişkileri olumsuz) böyle bir durum da dengeli bir durumdur. Şekil 1'de 1,2,3, ve 4 numaralı durumlar dengeli durumları göstermektedir.

Dengesiz bir durum ise, öğeleri arasındaki ilişkilerin uyuşmadığı, kişide bir iç gerileme yol açtığı varsayılan, kararsız, ve değiştirilerek dengeli bir duruma dönüştürülmesi yönünde bir baskı yaratan bir toplumsal durum olarak tanımlanır. Örneğin, Çiğdem Ayşe'yi sevmiyor ve her ikisi de toprak reformuna karşı iseler (her üç ilişki de olumsuz), böyle bir durum dengesizdir. Ya da, eğer Hasan Ahmet'i sevmiyor, ama ikisi de toprak reformuna taraftar iseler (AK—DK ilişkisi olumsuz, AK—X ve DK—X ilişkileri olumlu), böyle bir durum da gene dengesiz bir durumdur. Şekil 1'deki 5,6,7 ve 8 numaralı durumlar dengesiz durumları göstermektedir.

ŞEKİL 1

Bilişsel Eğilimler

1. Dengeleme Eğilimi

Denge kuramının temel denencesine göre, insanlar “dengeli” durumları “dengesiz” durumlara tercih ederler. Dengeli bir durumun dış etkilere ve değişikliğe karşı, daha dirençli ve kalıcı olduğu kabul edilir. Dengesiz bir durum ise, bireyi “İçinde bulunduğu durumda yalnızca dengeyi sağlayıcı bir değişikliğin olması halinde ortadan kalabilecek” (Heider, 1958, s. 180) bir rahatsızlık duygusu ya da gerilimle başbaşa bırakan kararsız bir durum olarak kabul edilir. İşte, kuramın “kişi kendini dengesiz durumlar içinde bulduğunda bunları dengeli durumlara dönüştürmeye, dolayısıyla, kendisini rahatsız edici durumlardan kurtarmaya çalışır.” biçimindeki ana denencesi değişik araştırmacılar tarafından desteklenmiş ve kişilerdeki bu genel eğilime dengeleme eğilimi adı verilmiştir (Jordan, 1953; Price, Harburg ve Newcomb, 1966; Whitney, 1971; Gutman, ve Knox, 1972; İnsko ve arkadaşları, 1974).

Ancak, Heider kuramını geliştirip yayınladıktan sonra, yapılan araştırmalar kişilerarası ilişkilerde dengeleme eğiliminin yanında üç temel eğilimin daha varlığını ortaya koymuştur. Bunlar sırasıyla, şöyle özetlenebilir.

2. Anlaşmalı Durumları Tercih Eğilimi

Denge kuramında üzerinde durulan sekiz kişilerarası ilişki durumundan dördünde AK ile DK, X konusunda anlaşmış durumdadırlar. Diğer bir deyişle, X'e yani üçüncü ögeye ilişkin olarak, ya ikisi de olumlu (+), ya da ikisi de olumsuz (—) tutuma sahiptirler. Kısaca, AK—X ve DK—X ilişkilerinin aynı olduğu bu dört duruma (Şekil 1'de 1,2,5 ve 6 numaralı durumlar) anlaşmalı durumlar; AK ile DK'nin X konusunda anlaşmadığı diğer dört duruma (Şekil 1'de 3,4,7 ve 8 numaralı durumlar) da tartışmalı durumlar adı verilmektedir. Araştırmalar, genel olarak, bireylerin anlaşmalı durumları tartışmalı durumlardan daha “rahat” bulduklarını ve tartışmalı durumlarla karşılaştırıldığında, bu durumlarda değişiklik yapmaya daha az “istekli” olduklarını ortaya koymuştur. Bu eğilime anlaşmalı durumları tercih eğilimi adı verilmektedir (Jordan, 1953; İnsko ve arkadaşları, 1974; Price, Harburg ve Newcomb, 1966; Morisette, 1958; Rodrigues, 1967; Dönmez, 1975; 1984).

3. Çekici Durumları Tercih Eğilimi

Olası sekiz kişilerarası ilişki durumundan her birinde AK ile DK arasındaki ilişki ya olumludur ya da olumsuzdur. Diğer bir deyişle, AK, DK'yi ya sever ya sevmez. İşte, sekiz durumdan AK—DK ilişkisi olumlu olan dördüne “çekici” durumlar; bu iki öge arasındaki ilişkinin olumsuz olduğu diğer dördüne de “itici” durumlar adı verilmektedir. Şekil 1'deki 1,2,7 ve 8 numaralı durumlar çekici; 3,4,5 ve 6 numaralı durumlar da itici durumları göstermektedir. Araştırma sonuçları bireylerin, genel olarak, çekici durumları itici durumlardan daha rahat bulmak ve bunlarda daha az değişiklik yapmak eğiliminde olduklarını göstermektedir (Gutman ve Knox, 1972; Dönmez, 1975; Whitney, 1971; Price, Harburg ve Newcomb, 1966; Dönmez, 1984).

4. Olumlu İlişkileri Fazla Durumları Tercih Eğilimi

Sekiz toplumsal durumun bir yarısında olumlu (+) ilişkiler, diğer yarısında ise olumsuz (—) ilişkiler çoğunlukta. Olumlu ilişkilerin çoğunlukta olduğu durumlar; ilişkilerinin tümü olumlu olan bir durumla, ilişkilerinden ikisi olumlu, biri olumsuz olan üç durumdur (Şekil 1'deki 1,6,7 ve 8 numaralı durumlar). Olumsuz ilişkilerin çoğunlukta olduğu durumlar ise; ilişkilerinden üçü de olumsuz olan bir durumla, ilişkilerinden ikisi olumsuz biri olumlu olan üç durumdur (Şekil 1'deki 2,3,4 ve 5 numaralı durumlar). Araştırmalar, genel olarak, deneklerin olumlu ilişkileri çoğunlukta olan toplumsal durumları, olumsuz ilişkileri çoğunlukta olanlardan daha “rahat” bulmak ve bunlarda “değişiklik yapmayı” daha az istemek eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu eğilime de olumlu ilişkileri tercih eğilimi adı verilmiştir (Zajonc ve Burnstein, 1965 a; Burnstein, 1967; Rodrigues, 1967; Brickman ve Horn, 1973; White, 1979).

Bu araştırmada, kolaylık olması bakımından, genelde, karşıtlarından daha rahat olarak algılanan ve daha az değiştirilmek istenen “dengeli”, “anlaşmalı”, “çekici” ve “olumlu ilişkileri çoğunlukta olan” durumlardan *uyumlu* durumlar; sırasıyla, bunların karşıtları olan ve daha rahatsız edici olarak algılanan, daha fazla değiştirilmek istenen “dengesiz”, “tartışmalı”, “itici” ve “olumsuz ilişkileri çoğunlukta olan” durumlardan da *uyumsuz* durumlar olarak söz edilecektir.

Zajonc (1966), sosyal psikolojide “bilişsel” kuramlar üzerine yazdığı bir taramada bazı araştırmalardan aldığı sonuçları çözümlenmiştir. Bu araştırmaların yarısından fazlasında, davranışın en güçlü

belirleyicisi olarak, bireylerin dengeden çok, "anlaşmaya" önem verdikleri görülmektedir. Zajonc'un gözden geçirdiği araştırma sonuçlarına bakıldığında, önemli bilişsel eğilimler olarak anlaşma birinci, dengeleme ikinci, çekicilik de üçüncü sırayı almaktadır.

Bu genel eğilimlerin kültürel farklılıklar gösterebileceği düşüncesinden hareketle yapılan bir araştırmada üniversite öğrencisi Türk ve A.B.D.'li denekler kullanılmış ve iki gruptan elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Güçlerinde bazı farklılıklar olmakla birlikte, yukarıda değinilen bilişsel eğilimlerin iki kültürde de ortaya çıktığı görülmüştür (Dönmez, 1975).

Denge kuramından kaynaklanan araştırma ve çalışmalar, genellikle, kız ve erkek denekler üzerinde yapılmış, ancak, cinsiyet farklılıklarına ilişkin bir karşılaştırma ya da çözümlemeye gidilmemiştir. Cinsiyetler arasında var olduğu araştırmalarla saptanan psikolojik farklılıklardan, özellikle, bazılarının, ya da tümünün birlikte, erkek ve kadınların çevrelerini, dolayısıyla, içinde buldukları toplumsal durumları algılamalarında farklılıklara yol açabileceği ileri sürülebilir. Bilişsel eğilimler açısından cinsiyet farkları, hiç değilse, bilimsel bir merak konusu olarak ortadadır. Bu konunun araştırılması cinsiyet farklılıkları açısından olduğu kadar, kişiler arası ilişkilerin daha iyi anlaşılması ve etkileyici iletişim çabaları açısından da yararlı olacaktır.

İçinde bulunulan toplumsal durumların algılanma ve yeniden düzenlenmelerinde, kadınlarla erkekler arasında farklılıklara yol açabilmeleri olasılığı bulunan cinsiyet farklılıklarına özet olarak değinmek yararlı olacaktır.

Cinsiyet Farklılıkları

Heim (1970) bir araştırmasında, kız ve erkek öğrencilerin not ortalamalarını birbirine benzer bulmakla birlikte, puan dağılımlarında en yüksek ve en düşük puanların, genellikle, erkeklere ait olduğunu görmüştür. Biber, Miller ve Dyer (1972) erkeklerle karşılaştırıldığında, kızların öğretmenlerinden daha fazla talimat aldıklarını ortaya koymuşlardır. Öte yandan, problem çözerken ayarlanmış değiştirmede kızların erkeklerden daha çok güçlük çektikleri görülmüştür (Nuessle, 1972). Stevenson ve Lynn, (1971) erkeklerin, kızlara oranla, değişikliklere daha eğilimli olduklarını, Sweney (1953) de yeniden yapmayı,

örgütlemeyi, yeni yaklaşımları denemeyi gerektiren her türlü problem çözümünde erkeklerin daha başarılı olduklarını ortaya koymuşlardır. Master ve Morris (1971) kız ve erkeklerden, karışık bir biçimde duran oyuncakları yeniden düzenlemelerini istemişler ve erkeklerin oyuncakların yeniden düzenlenmesine karşı, kızlardan, daha fazla ilgi gösterdiklerini gözlemişlerdir. Straus ve Straus (1968), Goldberg ve Levis (1969) araştırmalarında kadınların problemlerle karşılaştıklarında, erkeklerden daha edilgen ve yaratıcılıktan uzak oldukları yönünde bulgular elde etmişlerdir. Kısaca, bu araştırma sonuçlarının ışığı altında, erkeklerin istemedikleri bir durumla karşılaştıklarında, bu durumu değiştirmek için kadınlardan daha fazla çaba harcayacakları, değişiklik ve yeniliklere daha açık oldukları kestirilebilir.

Bir konuyu anlayabilme ve tanıyabilme becerileri açısından da cinsler arasında farklılıklar bulan araştırmalar vardır. Örneğin, Witkin ve arkadaşları (1954) kızların çevrelerindeki bir bölümü ya da nesneyi algılamakta erkeklerden daha fazla çevrenin diğer bölüm ve öğelerine bağlı kaldıklarını gözlemişlerdir. Terman ve Tyler (1954) görsel alanın bulanık olması durumunda, kızların erkeklerden daha başarısız ve rahatsız olduklarını görmüşlerdir. Alport ve arkadaşları (1951) erkeklerin soyut fikirlerle, başkalarını etkilemekle, başkaları üzerinde denetim kurmakla daha fazla ilgilendiklerini, kadınların ise daha çok toplumsal ve estetik değerlerle, başkalarının iyiliği ile ilgilendiklerini göstermişlerdir. Türk toplumunda da Topçuoğlu (1966) erkeklerin politik rejimler, sosyal politika ve genel olarak, toplumsal sorunlar gibi daha soyut, ve somut sonuçları daha uzak ve zor kestirilebilir konulara ilgi duyduklarını kadınların ise sonuçları daha somut konularla ilgilendiklerini ortaya koyan bulgular elde etmiştir.

Ayrıca, kadınlarla karşılaştırıldığında, erkeklerin daha başat (Bernreuter; 1953), daha maceracı (Baltes ve Nesselroade, 1972), daha saldırgan (Brisset ve Nowicki, 1973) oldukları görülmektedir. Minton ve arkadaşları (1972) erkek çocukların annelerinin koyduğu yasaları kızlardan daha fazla çiğnediklerini, Slaby ve Parke (1971) de yasak oyuncaklarla kızlardan daha fazla oynadıklarını gözlemişlerdir. Kızların işbirliğine, erkeklerin ise yarışmaya daha eğilimli oldukları da gözlenmektedir (Szal'dan MacCoby ve Jacklin, 1975). Carlson'un (1971) bir çalışmasında kızların kişilerarası ilişkilerde, işbirliğinin ve dostluğun göstergesi sayılabilecek bazı sıfatları erkeklerden daha çok kullandıkları, erkeklerin ise yarışmacılığın ve rekabetin göstergesi sayılabilecek sözcükleri daha sık kullandıkları görülmüştür.

Kızların, erkeklerden daha kuralcı bir eğilime sahip oldukları da gene araştırma bulguları arasındadır (Buck ve Austrin, 1971).

Kâğıtçıbaşı'nın bir çalışmasında da (1981) yaşamla ilgili değerlerin seçiminde cinsiyet farkları görülmüştür. Bu çalışmanın bulguları, özetle, kadının evine ve eşine, erkekten daha fazla, bağımlı olduğu doğrultusundadır.

Cinsiyet farklarının görüldüğü diğer bir alan da etkileyici iletişim ve ikna edilebilirliktir. Bazı araştırmacılar kadınları erkeklerden daha ikna edilebilir bulmaktadırlar (Patel ve Gordon, 1960; Cheidel, 1963; ve Whittaker, 1965).

Bazı çalışmalar da erkeklerde başarı güdüsünün daha yüksek olduğuna işaret etmektedir (Friederich ve arkadaşları, 1971; Ramirez ve arkadaşları, 1971).

Son olarak, araştırma bulgularında oldukça kararlı bir biçimde ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarından biri de denetim odağı (locus of control) algısına ilişkindir. Erkekler, genellikle, kızlardan daha içten denetimli bulunmaktadırlar. Dıştan denetimlilerle karşılaştırıldıklarında ise içten denetimlilerin: kendi çevrelerini ve geleceklelerini etkileyebileceklerine daha fazla güvendiklerinden akademik açıdan daha başarılıdırlar (Reimanis, 1973; Nowiski ve Walker, 1974); amaçlarına ulaşmalarına yardımcı olabilecek çevresel uyaran ve ipuçlarını daha iyi değerlendirebilmektedirler (DuCette ve Wolk, 1973; Gregory ve Nelson, 1978); Çevrelerinde değişiklik yapmaya, toplumsal etkinliklere katılmaya daha eğilimlidirler (Pandey, 1979; Carlson ve Hyde, 1980); davranışları ile çevrelerini etkileyebileceklerine daha fazla inanmaktadırlar (Smith ve Inkeles, 1966). İçten denetimli bireyler, engellerle karşılaştıklarında, birşeyler yapılabileceği duygusunu taşırlar. Dıştan denetimliler içinse olaylar oldukları gibidir ve yapılabilecek pek fazla birşey yoktur. Özet olarak içten denetimliler, çevreleri ile ilişkilerinde, görece olarak, daha etken; içten denetimlilerse daha edilgendirler.

Sonuç olarak, araştırmalarla da desteklenmiş bulunan bütün bu cinsiyet farklılıkları, karşılaştıkları toplumsal durum ya da kişilerarası ilişkilerin algılanmasında ve istenmeyen ya da doyurucu olmayanların değiştirilerek yeniden düzenlenmesinde de, kadınlarla erkekler arasında bazı farklılıkların olabileceğine işaret etmektedir.

Amaç

Araştırmanın amacı, belli toplumsal durumların ya da kişilerarası ilişkilerin (Heider'in sekiz varsayımlar kişilerarası ilişki durumu kullanılmıştır) "rahatlık" açısından algılanma ve değiştirilmelerine ilişkin "isteklilik" bakımından daha önce tanımlanan bilişsel eğilimler (dengeleme, anlaşma, çekici durumları tercih, olumlu ilişkileri tercih) açısından cinsiyet farklılıklarının bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Bu genel amaç çerçevesinde, aşağıdaki sorulara yanıt aranacak ve bir denence sınanacaktır.

Araştırma soruları

1. Uyumlu (dengeli, anlaşmalı, çekici ve olumlu ilişkileri fazla) ve uyumsuz (dengesiz, tartışmalı, itici ve olumsuz ilişkileri fazla) durumları "rahat"lıkları açısından algılamada anlamlı cinsiyet farklılıkları var mıdır?
2. Uyumlu durumları "değiştirmeye isteklilik" bakımından anlamlı cinsiyet farklılıkları var mıdır?
3. "Rahatlık" ve "değiştirmeye isteklilik" açısından bilişsel eğilimlerin gücünde (tercih edilme derecesinde) cinsiyetlere göre bir farklılık var mıdır?

Denence

Genelde karşıtları olan uyumlu durumlardan daha fazla değiştirilmek istenen, uyumsuz durumları (dengesiz, tartışmalı, itici ve olumsuz ilişkileri fazla) üniversite öğrencisi kızlar gene üniversite öğrencisi erkeklerden daha az değiştirme isteği gösterirler.

Önem

Sosyal psikolojide Heider'in denge kuramından kaynaklanan araştırmalarda denek olarak, genellikle, erkek ve kız üniversite öğrencilerinin kullanıldığı, ancak, cinsiyet farklılıklarına ilişkin bir çözümlemeye gidilmediği görülmektedir. Oysa kişilerarası ilişkilerin algılanması ve bunları yeniden düzenlemeye eğilim açısından cinsiyet farklılıklarının bulunup bulunmadığının bilinmesi hem genelde kişilerarası ilişkilerin daha iyi anlaşılması, ve hem de, denge kuramına ilişkin araştırma bulgularının, iki cinse de genellenebilirliği konusuna açıklık getirmesi bakımından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Denekler

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Psikoloji, Sosyoloji, Sosyal Antropoloji, Felsefe ve Tiyatro Bölümleri; ve An-

kara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler, Eğitim Programları ve Öğretim ve Eğitim Yöntemi - Teftişi ve Planlaması Bölümleri 1. ve 2. sınıflarından tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 150'si kız, 150'si erkek olmak üzere toplam 300 öğrenci denek olarak kullanılmıştır. Kızlardan 10'unun, erkeklerden de 8'inin kendilerine verilen anketleri hatalı oldukları görüldüğünden, bunlar araştırmadan çıkarılarak, yerlerine gene yansız olarak seçilen 10 kız ve 8 erkek denek alınarak cinsiyet gruplarından her biri 150'ye tamamlanmıştır.

İşlem

Denge kuramı ile ilgili olarak daha önce sözü edilen bilişsel eğilimleri smayan çalışmalarda, genellikle, deneklerden kendilerine verilen toplumsal durumları "rahatlıkları", "tutarlılıkları", "yarattıkları gerilim", "kararlılıkları", "değiştirilme eğilimleri" ve "kalıcılıkları" gibi özelliklerinden biri ya da birkaçı açısından değerlendirmeleri istenir.

Bu çalışmada bunlardan ikisi -"rahatlık" ve "değiştirme isteği"- açısından, deneklerin sekiz varsayımsal toplumsal durumu değerlendirmelerine bakılmıştır. Özet olarak, daha önce tartışılan sekiz kişilerarası ilişki durumundan her biri ayrı bir sayfada verilmiş ve deneklerden, önce, kendilerini verilen durum içinde düşünmeleri yani kendilerini her durumdaki AK yerine koymaları, sonra da, her durumun hemen altında yer alan iki ölçekten birincisi üzerinde o durumu ne ölçüde "rahat" ya da "rahatsız edici" bulduklarını; ikincisi üzerinde de durumda bir değişiklik yapmak isteyip istemediklerini, eğer istiyorlarsa, ne kadar istediklerini belirtmeleri istenmiştir. Örneğin:

"Siz (AK), DK'yi sevmiyorsunuz. Siz X'e karşısınız. DK ise X'e taraftardır.

Önce kendinizi böyle bir durum içinde görmeye çalışınız. Sonra, durumu ne ölçüde rahat ya da rahatsız edici bulduğunuzu birinci ölçek üzerinde; aynı durumda bir değişiklik yapmak isteyip istemediğinizi, eğer istiyorsanız, ne kadar istediğinizi de ikinci ölçek üzerinde düşüncünüze uygun noktalara birer işaret koyarak belirtiniz."

gibi yönergelerle deneklerin sekiz toplumsal durumu değerlendirmeleri sağlanmıştır. Ölçekler 100'er milimetrelik birer çizgi olup bir uçlarına sıfır (0), diğer uçlarına da yüz (100) yazılmıştır. Daha başka bir bölmelemeye gidilmemiştir. Deneklerin tepkileri değerlendirilirken, bir cetvelle ilgili ölçeğin sıfır (0) ucundan işaretlenen noktaya kadar olan aralık ölçülmüş ve sonuç milimetre cinsinden kaydedilmiştir.

Daha sonra, iki cinsiyet grubunun dengeli, anlaşmalı, çekici ve olumlu ilişkileri fazla durumlara; bunlardan her birinin karşıtı olan, genelde daha arhatsız edici bulunan ve daha fazla değıştirilmek istenen sırasıyla, dengesiz, tartışmalı, itici ve olumsuz ilişkileri fazla durumlara ilişkin "rahatlık" ve değışiklik isteği tepkileri karşılaştırılmıştır. Diğer bir deyişle, iki cinsiyet grubu, daha önce tartışılan bilişsel eğilimler açısından karşılaştırılmıştır.

Verilerin Çözümü

Verilerin çözümünde, iki bağımsız ortalama arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemede en uygun istatistiksel teknik olarak bilinen t-testi kullanılmıştır. Araştırma soruları için anlamlılık düzeyi olarak çift yönlü bir t-testinde .05 düzeyi; denence için ise tek yönlü bir t-testinde .05 düzeyi kabul edilmiştir.

BULGULAR

1. *Uyumlu ve uyumsuz durumları "rahatlık" açısından algulamada cinsiyet farkları.*

Uyumlu durumlara ilişkin "rahatlık" algısı puanları t-testi sonuçları Çizelge 1'de verilmiştir. Anlaşmalı durumlar dışında, uyumlu durumların algılanmasında iki yönlü t-testi sonuçlarına göre anlamlı bir cinsiyet farkının olmadığı görülmektedir. Çizelgeden de görülebileceği gibi, kızların anlaşmalı durumlara ilişkin "rahatlık" algısı puan ortalamaları (68.35) erkeklerinkinden (62.99) anlamlı olarak daha yüksektir. Diğer bir anlatımla, kızların anlaşmalı durumları erkeklerden daha "rahat" buldukları görülmektedir.

Çizelge 1. Uyumlu Durumlar: "rahatlık" algısı puanları t-testi sonuçlarına göre cinsiyet farkları.

CİNSİYET FARKLARI								
Uyumlu Durumlar	N	KIZLAR		ERKEKLER		N	sd	t
		ss	$\bar{X}$	$\bar{X}$	ss			
Dengeli	150	14.60	64.01	62.79	14.69	150	298	0.79
Anlaşmalı	150	15.84	68.35	62.99	15.65	150	298	2.26*
Çekici	150	10.07	62.40	64.00	1.198	150	298	1.19
Olumlu İ. Fazla	150	11.86	56.63	55.08	13.01	150	298	1.08

* 0.05 düzeyinde anlamlı (iki yönlü t-testi)

Uyumsuz durumlara ilişkin "rahatlık" algısı puanları t-testi sonuçları Çizelge 2'de verilmiştir. Görülebileceği gibi, uyumsuz durumların rahatlık açısından algılanmasında, yalnızca, itici durumlara ilişkin olarak 0.01 düzeyinde anlamlı bir cinsiyet farkına rastlanmıştır. Kızların itici durumlara ilişkin rahatlık algısı puanları ortalaması 48.36, erkeklerinki ise 42.05'tir. Diğer bir deyişle, kızlar itici durumları anlamlı ölçüde, erkeklerden daha rahat olarak algılamışlardır. Öteki uyumsuz durumlara ilişkin rahatlık algısı puan ortalamalarında, anlamlı, herhangi bir cinsiyet farkı görülmemektedir.

Çizelge 2. Uyumsuz Durumlar: "rahatlık" algısı puanları t-testi sonuçlarına göre, cinsiyet farkları.

CİNSİYET GRUPLARI								
Uyumsuz Durumlar	N	KIZLAR		ERKEKLER		N	sd	t
		ss	X	X	ss			
Dengesiz	150	18.96	41.24	43.75	15.81	150	298	1.09
Tartışmalı	150	16.28	42.67	40.30	16.10	150	298	1.27
İtici	150	19.21	48.36	42.05	18.83	150	298	2.76*
Olumsuz İ. Fazla	150	19.67	54.44	51.35	18.47	150	298	1.40

* 0.01 düzeyinde anlamlı (iki yönlü t-testi)

2. Uyumlu durumları "değiştirme isteği" açısından anlamlı cinsiyet farklılıkları var mıdır?

Uyumlu durumlara ilişkin "değişiklik isteği" puanları t-testi sonuçları Çizelge 3'de görülmektedir. Bu sonuçlara göre, uyumlu durumlardan anlaşmalı ve olumlu ilişkileri fazla durumları değiştirme isteği puan ortalamaları açısından anlamlı cinsiyet farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, erkeklerle karşılaştırıldığında, kızlar, anlaşmalı ve olumlu ilişkileri fazla durumları değiştirmeye daha az isteklilik göstermektedirler. Bu iki durum için değiştirmeye isteklilik puan ortalamaları kızlarda sırasıyla, 36.36 ve 46.04; erkeklerde ise, gene sırasıyla, 41.06 ve 50.43'tür. Anlaşmalı ve olumlu ilişkileri fazla durumlara ilişkin cinsiyet farkları sırasıyla 0.02 ve 0.01 düzeyinde (iki yönlü t-testi) anlamlıdır.

Çizelge 3. Uyumlu Durumlar: "değiştirmeye isteklilik" puanları t-testi sonuçlarına göre cinsiyet farkları.

CİNSİYET GRUPLARI								
Uyumlu Durumlar	N	KIZLAR		ERKEKLER		N	sd	t
		ss	$\bar{X}$	$\bar{X}$	ss			
Dengeli	150	13.28	41.02	42.07	14.07	150	298	0.65
Anlaşmalı	150	15.00	36.36	41.06	15.31	150	298	2.69
Çekici	150	11.55	41.31	42.57	12.15	150	298	4.29*
Olumlu İ. Fazla	150	12.96	46.04	50.43	12.87	150	298	2.93**

* 0.02 düzeyinde anlamlı (iki yönlü t-testi)

** 0.01 düzeyinde anlamlı (iki yönlü t-testi).

3. Bilişsel eğilimlerin gücü açısından cinsiyet farkı

Çizelge 5'de görüldüğü gibi, kızlarda, hem "rahatlık algısı" hem de "değişiklik isteği" puan ortalamalarına göre bir güç sıralaması yapıldığında, birinci sırayı anlaşmalı durumları tercih eğilimi, ikinci sırayı dengeleme eğilimi, üçüncü sırayı çekici durumları tercih eğilimi ve dördüncü sırayı da olumlu ilişkileri fazla durumları tercih eğilimi almaktadır. Ancak, dengeleme eğilimi ile çekici durumları tercih eğilimleri puan ortalamaları arasındaki fark hem rahatlık algısı puanları ve hem de değişiklik isteği puanları bakımından, göz önüne alınmayabilecek kadar küçüktür. Kızlarda bilişsel eğilimlerin güç sıralamasının Zajonc'un (1966) ilgili araştırmaları tarayarak ortaya çıkardığı sıralamanın aynısı olduğu görülmektedir.

Çizelge 5. Eğilimlerin rahatlık algısı puan ortalamalarına göre güç sıralaması.

KIZLAR		ERKEKLER	
Anlaşmalı Durumlar	68.35	Çekici Durumlar	64.00
Dengeli Durumlar	64.01	Anlaşmalı Durumlar	62.99
Çekici Durumlar	62.40	Dengeli Durumlar	62.79
Olumlu İ. Fazla D.	56.63	Olumlu İ. Fazla D.	55.08

Erkeklerde ise, yukarıdaki puan ortalamalarından da anlaşılacağı gibi, rahatlık algısı açısından en güçlü eğilim çekici durumları tercih eğilimi gibi görünmektedir. En zayıf eğilim ise kesinlikle olumlu ilişkileri fazla durumları tercih eğilimidir. Çok küçük bir farkla, anlaşmalı durumları tercih eğilimi ikinci sırada, dengeleme eğilimi

de üçüncü sırada yer almaktadır. Ancak, bu sıralamada bir cinsiyet farkından söz edilebilmek için, ilk üç eğilime ilişkin puan ortalamaları arasındaki farklar çok küçüktür. Erkeklerde değişiklik isteği puan ortalamalarına göre bir sıralama kızlara ilişkin sıralamanın aynısını vermektedir.

Özellikle, kızlarda eğilimlerin güç sıralamasındaki yerlerine bakarak, araştırmada kullanılan iki ölçeğin ("rahatlık algısı" ve "değişiklik isteği") aşağı yukarı aynı sonuçları verdiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, denekler daha rahat olarak algıladıkları durumları daha az değiştirmek isterlerken, görel olarak, daha az rahat buldukları durumları da daha fazla değiştirmek istemektedirler.

Özet olarak, bilişsel eğilimlerin güçleri açısından belirgin cinsiyet farklarının bulunduğu söylenemez. Değişiklik isteği puanlarına göre (Çizelge 6) bir sıralamada, kızlarla erkekler arasında kesinlikle bir fark yoktur. Ancak, rahatlık algısı puanlarına göre yapılan bir sıralamada, kızlarda birinci sırayı anlaşmalı durumları tercih eğilimi alırken, erkeklerde çekici durumları tercih eğiliminin aldığı görülmektedir.

Çizelge 6. Eğilimlerin "Değişiklik İsteği" Puan Ortalamalarına Göre Güç Sıralaması.

KIZLAR		ERKEKLER	
Anlaşmalı Durumlar	36.36	Anlaşmalı Durumlar	41.06
Dengeli Durumlar	41.02	Dengeli Durumlar	42.07
Çekici Durumlar	41.31	Çekici Durumlar	42.57
Olumlu İ. Fazla D.	46.04	Olumlu İ. Fazla D.	50.43

Cinslerin kendi içlerinde bilişsel eğilimlerin güçlerine bakıldığında ise kızlarda en güçlü eğilim her iki ölçekte de anlaşmalı durumları tercih eğilimi, erkeklerde ise rahatlık algısı ölçeğinde çekici durumları tercih, değişiklik isteği ölçeğinde ise kızlarda olduğu gibi, anlaşmalı durumları tercih eğilimidir. Her iki cinste ve her iki ölçek üzerinde de en zayıf eğilim, kesinlikle, olumlu ilişkileri fazla durumları tercih eğilimidir.

4. Denence: *Uyumsuz durumları değiştirmeye isteklilik açısından cinsiyet farkları*

Uyumsuz (dengesiz, tartışmalı, itici, ve olumsuz ilişkileri fazla) durumlara ilişkin değiştirmeye isteklilik puan ortalamaları t-testi sonuçları Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Uyumsuz Durumlar: "Değiştirmeye isteklilik" puan ortalamaları t-testi sonuçlarına göre cinsiyet farkları.

Uyumsuz Durumlar	CİNSİYET GRUPLARI							
	KIZLAR			ERKEKLER				
	N	ss	$\bar{X}$	$\bar{X}$	ss	N	Sd	t
Dengesiz	150	15.87	54.79	60.89	16.51	150	298	3.24***
Tartışmalı	150	14.58	58.77	63.20	15.65	150	298	2.55**
İtici	150	17.25	53.52	61.27	17.86	150	298	3.77***
Olumsuz İ. Fazla	150	17.08	49.50	53.07	17.67	150	298	1.80*

*.05 düzeyinde anlamlı (tek yönlü t testi)

** .01 " " " " "

** .005 " " " " "

Bu çizelgeden de görülebileceği gibi, uyumlu durumlardaki karşıtlarına göre, değişik araştırmalarda genelde, deneklerin değiştirmeye daha az isteklilik gösterdikleri uyumsuz durumların tümünü, kızlar, erkeklerden, daha az değiştirmeye ve yeniden düzenleme isteği göstermişlerdir. Kız ve erkeklere ilişkin değiştirmeye isteklilik puan ortalamaları sırasıyla: dengesiz durumlarda, 54.79 ve 60.89; tartışmalı durumlarda, 58.77 ve 63.20; itici durumlarda, 53.52 ve 61.27; olumlu ilişkileri fazla durumlarda, 49.50 ve 53.07'dir. İki cins arasındaki puan ortalamaları arasındaki farklar, çizelgede de görüldüğü gibi, her durumda anlamlıdır.

SONUÇ

Rahatlık algısı puanları açısından dengeli, anlaşmalı, çekici ve olumlu ilişkileri fazla durumlardan yalnızca, anlaşmalı olanlarına ilişkin olarak anlamlı bir cinsiyet farkı ortaya çıkmıştır. Erkeklerle karşılaştırıldığında, kızlar, anlaşmalı durumları çok daha rahat olarak algılamışlardır (Çizelge 1).

Öte yandan, dengesiz, tartışmalı, itici ve olumsuz ilişkileri fazla durumlardan da yalnızca, itici olanlarına ilişkin olarak anlamlı bir cinsiyet farkı saptanmıştır. Diğer bir anlatımla, kızların, itici durumları, erkeklerden daha az rahatsız edici olarak algıladıkları görülmüştür (Çizelge 2).

Değiştirmeye isteklilik puan ortalamaları bakımından dört uyumlu durumun ikisinde (anlaşmalı ve olumlu ilişkileri fazla durumlarda) anlamlı cinsiyet farkları bulunmuştur. (Çizelge 3). Kızlar anlaşmalı ve olumlu ilişkileri fazla durumları, erkeklerden daha az değiştirme isteği göstermişlerdir. Dengeli ve çekici durumlarda cinsiyet farkları anlamlı bulunmamıştır. Ancak, kızlarda, her zaman anlamlılık düzeyine ulaşmasa da genel bir "daha az değiştirme isteği" gözlenmektedir, çünkü kızlara ilişkin değiştirmeye isteklilik puan ortalamaları, her durumda, erkeklerinkinden daha düşüktür.

Bilişsel eğilimlerin gücüne ya da tercih edilme derecelerine gelince, rahatlık algısı puanları bakımından kızlarda en güçlü eğilim olarak anlaşmalı durumları tercih, erkeklerde ise, çekici durumları tercih eğiliminin ortaya çıktığı görülmektedir (Çizelge 5). Değiştirmeye isteklilik açısından ise hem kızlarda hem de erkeklerde en güçlü eğilim anlaşmalı durumları tercih eğilimidir (Çizelge 6). Diğer bir deyişle, kızların da erkeklerin de en az değiştirmek istedikleri durumlar anlaşmalı durumlardır. Böylece, kızlarda rahatlık algısı puan ortalamaları ile değiştirmeye isteklilik puan ortalamalarına görede en güçlü eğilim anlaşmalı durumları tercih eğilimidir ve bu bakımdan iki ölçekten elde edilen puan ortalamaları arasında tam bir karşılıklılık gözlenmektedir. Yani, kızlar en rahat buldukları durumları değiştirmeye de en düşük düzeyde bir isteklilik göstermişlerdir. Erkeklerde ise en güçlü eğilim daha küçük ortalama farklarına dayanmakla birlikte, rahatlık algısı ve değiştirmeye isteklilik puan ortalamalarına göre farklılaşmaktadır (Çizelge 5 ve 6).

Araştırmanın tek denencesine yanıt oluşturan bulgulara bakıldığında ise, bu denencede de ortaya konulduğu gibi, genelde karşıtları olan dengeli, anlaşmalı, çekici ve olumlu ilişkileri fazla durumlara göre daha rahatsız edici bulunarak daha fazla değiştirilmek istenen dengesiz, tartışmalı, itici ve olumsuz ilişkileri fazla durumların tümünü, kızlar, erkeklerle karşılaştırıldığında, daha az değiştirme isteği belirtmişlerdir. Böylece araştırmanın denencesi bulgularla desteklenmiştir.

Sonuç olarak, bulguların, daha önceki bulgulara, genel olarak, uyduğu, bilişsel eğilimlerin güçlerinde bazı farklılıklar olmakla birlikte, her cinsten de ortaya çıktıkları görülmektedir. Ayrıca, bulgular, rahatlık algısı ölçeği ile değiştirmeye isteklilik ölçeğinin yaklaşık olarak aynı sonuçları verdiklerini de göstermektedir. Cinsiyet farklarına iliş

kin olarak değinilen araştırma sonuçlarının işaret ettiği gibi de, kızların genelde en çok değiştirilmek istenen ve en rahatsız edici olarak algılanan durumları değiştirmeye erkekler kadar istekli olmadıkları gözlenmiştir (Çizelge 7).

KAYNAKÇA

- Allport, G.W., Vernon, P.E., ve Lindzey, G.** *Study of values*. Boston: Houghton Mifflin, 1951.
- Baltes, P.B., ve Nesselroade, J.R.** Cultural Change and Adolescent Personality Development. *Developmental Psychology*, 1972, 7, 244-256.
- Bernreuter, R.G.** The Theory and Construction of the Personality Inventory. *Journal of Social Psychology*. 1933, 4, 387-405.
- Biber, H., Miller, L.B., ve Dyer, J.L.** Feminization in preschool. *Developmental Psychology*, 1972, 7, 86.
- Brickman, P., ve Horn, C.** Balance theory and interpersonal coping in triads. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1973, 26 (3), 347-355.
- Brissett, M., and Nowicki, S., Jr.** Internal vs. external control of reinforcement and reaction to frustration. *Journal of Personality*, 1973, 25, 35-44.
- Buck, M.R., and Austrin, H.R.** Factors related to school achievement in an economically disadvantaged group. *Child Development*, 1971, 42, 1813-1826.
- Burnstein, E.** Sources of cognitive bias in the representation of simple social structures: Balance, minimal change, positivity, reciprocity and the respondent's own attitude. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1967, 7(1), 36-48.
- Carlson, R.** Sex differences in ego functioning: Exploratory studies of agency and communion. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1971, 37, 267-277.
- Carlson, J.M., and Hyde, M.S.** Personality and political recruitment: Actualization or compensation. *Journal of Psychology*. 1980, 106, 117-120.
- Dönmez, A.** *Cognitive biases: A cross-cultural study*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kansas Üniversitesi, Kansas A.B.D. 1975.
- Dönmez, A.** Belirli toplumsal durumların algılanmasında denetim odağının etkisi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1985, 17, 1-2, 143-158.
- DuCette, J., Wolk, S.** Cognitive and motivational correlates of generalised expectancies for control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973, 26, 420-426.
- Friedrichs, A.G., Hertz, T.W., Moynahan, E.D., Simpson, W.E., Arnold, M.R., Chrierty, M.D., Cooper, C.R., and Stevenson, H.W.** Interrelations among learning and performance at the preschool level. *Developmental Psychology*, 1971, 4, 164, 172.
- Goldberg, P., Lewis, M., and Lewis, S.** Play behavior in the year-old infant: Early sex differences. *Child Development*, 1969, 40, 21-31.

- Gregory, W.L., and Nelson, D.V.** Locus of control and cue explication. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1978, 4 (2), 248-251.
- Gutman, G.M., and Knox, R.E.** Balance, agreement and attraction in pleasantness, tension, and consistency ratings of hypothetical social situations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1972, 24(3), 351-357.
- Heider, F.** *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley, 1958.
- Heim, A.** *Intelligence and Personality*. Baltimore: Penguin Books, 1970.
- İnsko, C.A., Songer, E., and McGarvey, W.** Balance, positivity and agreement in the Jordan Paradigm: A defence of Balance Theory. *Journal of Experimental Social Psychology*, 1974, 10, 53-58.
- Jordan, N.** Behavioral forces that are a function of attitude and cognitive organization. *Human Relations*, 1953, 6, 273-287.
- Kağıtçıbaşı, Ç.** *Çocuğun değeri: Türkiye'de değerler ve doğurganlık*. Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul: Ocak 1981.
- Maccoby, E.E. and Jacklin, C.N.** *The Psychology of sex differences*, Stanford University Press, Stanford California, 1975.
- Masters, J.C., and Morris, R.J.** Effects of contingent and noncontingent reinforcement upon generalized imitation. *Child Development*, 1971, 42, 385-392.
- Nowicki, S., and Walker, C.** The role of generalized and specific expectancies in determining academic achievement. *Journal of Social Psychology*, 1974, 94, 275-280.
- Morrisette, J.** An experimental study of the theory of structural balance. *Human Relations*, 1958, 11, 1239-254.
- Minton, C., Kagan, J., and Levine, J.A.** Maternal control and obedience in the two-year old. *Child Development*, 1971, 42, 1873-1894.
- Nuessle, W.** Reflectivity as an influence on focusing behavior of children. *Journal of Experimental Child Psychology*, 1972, 14, 265-276.
- Pandey, J.** Social participation as a function of internal-external control of reinforcement. *Journal of Social Psychology*, 1979, 107, 285-286.
- Patel, A.S., and Gordan, J.E.** Some personal and situational determinants of yielding to influence. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1960, 61, 411-418.
- Price, K., Harburg, E., and Newcomb, T.A.** Psychological balance in situations of negative interpersonal attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1966, 3, 265-270.
- Ramirez, M. III., Taylor, C.Jr., and Peterson, B.** Mexican American cultural membership and adjustment to school. *Developmental Psychology*, 1971, 4, 141-148.
- Reimanis, G.** School performance, intelligence, and locus of reinforcement control scales. *Psychology in the Schools*, 1973, 10, 207-211.

- Rodrigues, A.** Effects of balance, positivity and agreement in triadic social relations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1967, 5(4), 472-476.
- Slaby, R.G., and Parke, R.D.** Effect of resistance to deviation of observing a model's affective reaction to response consequences. *Developmental Psychology*, 1971, 5, 40-47.
- Scheidel, T.** Sex and persuasibility. *Speech Monographs*, 1963, 30, 353-358. Karlins, M. and Abelson, H.I. *Persuasion: How opinions and attitudes are changed*. New York: Springer Publishing Co. 1970, s. 89-91.
- Smith, M., and Inkeles, A.** The OM Scale: A comparative socio-psychological measure of individual modernity. *Sociometry*, 1966, 29, 353-377.
- Stevenson, A.H., and Lynn, D.B.** Preference for high variability in young children. *Psychonomic Science*, 1971, 23, 143-144.
- Straus, J., and Straus, M.A.** Family roles and sex differences in creativity of children in Bombay and Minneapolis. *Journal of Marriage and the Family*, 1968, 30, 46-53.
- Sweeney, E.J.** Sex differences in problem solving. Stanford: Department of Psychology, Stanford Univ. Tech. Report I, 1953, Dec. 1. (Tyler, 1965, s. 245).
- Terman, L.M., and Tyler, L.E.** Psychological sex differences. In L. Carmichael (Ed.), *Manual of Child Psychology* (2nd Ed.). New York: Wiley, 1954.
- Topçuoğlu, H.** *Neleri öğrenmek istiyorlar?* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 216, 1966, Ankara.
- Tyler, L.E.** *The Psychology of Human Differences*, Third Edition. Appleton-Century-Crofts. New York: 1965.
- White, C.M.** Factors effecting balance, agreement and positivity biases in POQ and POX triads *European Journal of Social Psychology*, 1979, 9, 1299-1308.
- Witkin, H.A., Lewis, H.B., Hertzman, M., Machover, K., Meissner, P.B., and Wapner, S.** *Personality Through Perception*. New York: Harper Row. 1954.
- Whitney, R.E.** Agreement and positivity in pleasantness ratings of balanced and unbalanced social situations: A cross-cultural study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1971, 17, 11-14.
- Whittaker, J.** Sex differences and susceptibility to interpersonal persuasion. *Journal of Social Psychology*, 1965, 66, 91-94.
- Zagonc, R.** Cognitive theories in social psychology. Lindsey (Ed.), *Handbook of Social Psychology*, Reading Massachusetts: Addison Wesley, 1966.
- Zajonc, R., and Burnstein, E.** The learning of balanced and unbalanced social structures. *Journal of Personality*, 1965 a, 33, 153-163.